

16e jaargang
nummer 8
september 1980

DAAD EN GEDACHTE

**orgaan gewijd aan de problemen
van de zelfstandige arbeidersstrijd**

+++++
+ Bij elke bijzondere handeling +
+ gaat het denken aan het doen +
+ vooraf. Bij het handelen van +
+ klassen of massa's blijkt de +
+ betekenis van het handelen +
+ pas achteraf. Hier gaat de +
+ daad vooraf aan het begrip. +
+++++

+++++
+ Theo Maassen +
+++++

DAAD EN GEDACHTE

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

Geen vaste abonnementsprijs

De uitgave zal worden bekostigd uit *vrijwillige bijdragen*

Red. en adm.: Schouw 48-11, Lelystad

Postgiro 307695

K l a s s e n s t r i j d i n P o l e n

" M E N K A N H E T V U U R O P O N S O P E N E N , M A A R
D A T V E R A N D E R T O N Z E E I S E N N I E T "

De gebeurtenissen van deze zomer in Polen hebben opnieuw het bewijs geleverd van de kolossale macht, die er door de arbeidersklasse ontwikkeld wordt, zodra zij massaal en vastberaden optreedt. Voor de derde maal in een periode van nog geen tien jaar heeft de Poolse regering voor de werkende bevolking moeten kapituleren. Van de door officiële Poolse instanties aanvankelijk ondernomen pogingen om datgene wat zich afspeelde als iets uitermate onschuldigs voor te stellen 1), is niets overgebleven. Het standpunt, in géén geval met het *centrale* stakingskomitee te zullen onderhandelen, heeft de overheid moeten prijsgeven. Haar daarop volgende verklaring, dat enkel maar looneisen voor haar bespreekbaar waren, heeft zij moeten inslikken. Evenals in 1970 en in 1976 heeft de regering moeten besluiten tot een ingrijpende wijziging van haar tot dusver gevoerde politiek. En voor de zoveelste keer heeft de klassenstrijd van de Poolse arbeiders de val van mi-

- 1) Eind juli j.l., toen de strijd in Polen al wekenlang aan de gang was, schreef het door de Franse C.P. uitgegeven weekblad "Revolution", dat traditiegetrouw de Poolse partijbureaucraten napraatte, dat er in Polen volstrekt niet werd gestaakt, dat er geen sprake van was dat er stakingskomitees zouden zijn gevormd of stakingsparolen zouden zijn uitgegeven. Ruim veertien dagen later echter werden de Parijse bureaucraten door de Poolse bureaucraten in hun hemd gezet. Jerzy Lukaszewics, hoofd van de afdeling propaganda van het Poolse politiebureau, zei op een perskonferentie voor buitenlandse journalisten, dat er in Polen wel degelijk werd gestaakt en wel op zo grote schaal, dat de stakingsgolf de schatkist al 230 miljoen gulden had gekost. Hij noemde de heersende arbeidsonrust "de grootste in het na-oorlogse Polen".

nisters en hooggeplaatste partijfunktionarissen veroorzaakt.

Het verzet van de Poolse arbeiders heeft hun vooralsnog een volledige overwinning opgeleverd. Vooralsnog. Want er moet worden afgewacht in hoeverre het om een blijvende overwinning gaat. Zowel in 1970 als in 1976 is dat niet het geval geweest. De regering zwichtte, paaide de arbeiders met schone beloften en "vergat" vervolgens de meeste van haar toezeggingen nadat de zogenaamde rust in het land weer was hersteld. Dat verklaart waarom Lech Waleska als woordvoerder van het centrale stakingskommittee te kennen heeft gegeven, dat de stakingen nog zullen worden voortgezet. Na twee bittere ervaringen laten de Poolse arbeiders zich niet meer met mooie woorden afschepen. In het ontslag van premier Babiuch en andere hoge partijleiders zijn ze niet geïnteresseerd. De nieuwe premier Pinkovsky en de overige nieuwkomers moeten eerst maar eens tonen of het hun werkelijk ernst is. Ondanks de regeringskapitulatie van 24 augustus duurt de hete Poolse zomer op het moment dat wij dit schrijven nog steeds voort.

De betekenis ervan kan moeilijk overschat worden. De jongste felle klasseworsteling in Polen is de vierde van die aard die de feitelijke vorm heeft aangenomen van een proletarische opstand. De eerste, in juni 1956, bleef plaatselijk beperkt tot de stad Poznan. Toen ging de regering niet voor de arbeiders door de knieën, maar het gevolg was wel, dat er een politieke crisis ontstond die resulteerde in het aan de macht komen van de voorheen in ongenade gevallen Gomoelka. Hij moest het veld ruimen toen er eind 1970 een verzet losbrak van heel wat meer betekenis. Het maakte zich meester van praktisch alle havensteden langs de Oostzee, terwijl het ook elders in het land gistte. Een vlak voor de kerstdagen afgekondigde prijsverhoging was de vonk die het kruitvat deed exploderen. Gomoelka's opvolger Gierek redde de situatie door die prijsverhoging te annuleren en in plaats daarvan een algemene loonsverhoging door te voeren. Als men Poolse regeringsfunktionarissen wilde geloven, dan leidde dat tot het ontstaan van een nieuw arbeidsklimaat 2). Hoe of het in werkelijkheid met het Poolse arbeidsklimaat gesteld was, bleek op 24 juni 1976, toen de Poolse premier Joroszewics via de radio wederom een algemene prijsverhoging afkondigde.

De maatregel stuitte op een zó hevig en zó wijd verbreid verzet, dat de Poolse autoriteiten zich gedwongen zagen de maatregel binnen 24 uur in te trekken. De belangrijkste verzetshaarden vormden de industriesteden Ursus en Radom. In laatstgenoemde stad gebeurde iets dergelijks als er zes jaar tevoren in Gdansk en Szczecin was gebeurd: de arbeiders bestormden het plaatselijke hoofdkwartier van de C.P. en staken het in brand onder het oog van de machteloze oproerpolitie. Nadat met legerhelikopters elite-troepen waren aangevoerd ontstonden er hevige straatgevechten, die op z'n minst 17 doden en honderden gewonden eisten. Aan westerse ooggetuigen verzekerden de arbeiders, dat een volgend verzet nóg krachtiger zou zijn en een nóg grotere bedreiging zou vormen voor de bestaande orde. Dat was een voorspelling, die deze zomer in vervulling is gegaan.

Wat aan de jongste stakingsbeweging in Polen allereerst opvalt is dit, dat de Poolse arbeiders niet als bij toverslag als één man de arbeid hebben neergelegd. Men had allerm minst te doen met een algemene staking van een type bijvoorbeeld als die welke in 1926 in Engeland door 't landelijk vak-

2) Verklaring op een perskonferentie in oktober 1973.

verbond werd uitgeroepen en vervolgens, zonder overleg met de arbeiders, door datzelfde vakverbond werd opgeheven. In Polen was sprake van een *stakingsgolf*. Er deed zich een reeks van stakingen voor, waarvan de ene soms de andere overlapte en soms ook niet. Het waren stakingen die soms na korte tijd werden opgeheven en dan even later opnieuw uitbraken. Ze troffen nu eens een bepaald bedrijf, dan weer een bepaalde bedrijfstak. Ze wekten soms de indruk dat het om een incidenteel konflikt ging, ze bewezen vervolgens weer door hun gelijktijdigheid, dat een algemene onrust zich van de Poolse arbeidersklasse had meester gemaakt. Deze stakingsbeweging kortom vertoonde opvallens veel overeenkomst met de Russische stakingsbeweging van 1905 of met de Britse stakingsgolf van 1972. En hieruit, dat zij dus niets weg had van een van boven af georganiseerde en gekoördineerde actie, valt onmiddellijk af te leiden, dat men te doen had met een beweging *van onder op*.

De stakingsgolf in Polen is op 1 juli j.l. komen opzetten. Het begon in de traktorenfabriek van Ursus, waar - typerend feit - niet het gehele bedrijf meteen plat ging, maar waar de ene afdeling na de andere de arbeid neerlegde, met dien verstande dat eerst drie dagen later het voltallig personeel bij de actie was betrokken. Achtereenvolgens staakten daarop voor korte of voor wat langere tijd: de spinnerijen in Zywardov; de trambestuurders in Gdansk, Gdynia en Sopot; een machinefabriek in Gdansk; de kraanmachinisten in Gdansk; 2000 dokwerkers in Gdynia; 20.000 arbeiders van de helikopterfabriek te Swidnik bij Lublin; 10.000 man van de textielfabrieken in Lodz; de arbeiders van de autofabrieken in Kielce en in Wlochy; de machinefabrieken in Gorzow en in Wielkopolski; 7000 personeelsleden van het textielbedrijf "Runotex" in Kalisz; een textielfabriek in Zamosc; 10.000 man van de autofabriek "Ponar" in Tarnow en het spoorwegpersoneel in Lublin. De opsomming is op geen stukken na volledig, want in de loop van juli wordt er in totaal in zo'n 140 fabrieken de arbeid neergelegd. Aan het eind van de eerste augustusweek is het aantal bedrijven dat sedert het begin van de stakingsbeweging door actie is getroffen gestegen tot 150.

Begin augustus legden 1200 man van de gemeentereiniging van Warschau hun werk neer. Daarop volgen stakingen van de taxichauffeurs in de Poolse hoofdstad en van de tram- en busbestuurders aldaar. In Wroclaw gaan 1000 man van een machinefabriek in staking en vervolgens wordt er gestaakt in een machinefabriek in Lodz en in een textielfabriek in Bielsko-Bialia.

Op 14 augustus gaan de 16.000 arbeiders van de scheepswerf "Lenin" in Gdansk in staking. Op andere werven wordt hun voorbeeld gevolgd zodat weliswaar 50.000 scheepsbouwers in staking zijn. Vervolgens wordt er gestaakt bij de mijnen in Silezië; bij een metaalfabriek even buiten Warschau; bij de werf "Adolf Warski" in Szczecin; bij een kunstmestfabriek in Police en bij de havenbedrijven van Szczecin en van Swinoujsci. Andere bedrijven in Swinoujsci en de scheepswerf in Kolobrzeg volgen, evenals 10.000 arbeiders van een turbinefabriek in Elblag. Ook deze lijst is onvolledig. Op 19 augustus is het aantal bij de beweging betrokken bedrijven alleen al in de havensteden Gdansk, Gdynia en Sopot opgelopen tot een aantal van 260.

Niet enkel uit dit verloop en uit de aard van de betrokken industrieën blijkt het zuiver proletarische karakter van de strijd. Het laatste kan ook onmiskenbaar worden afgeleid uit iets anders, wat hij met de twee voorafgaande acties gemeen heeft: zowel in '70 en '76 als nu zijn de Poolse arbeiders in verzet gekomen om hun direkte *materiële belangen* te verdedigen. Ook ditmaal was het een prijsverhoging - evenals in '76 een vleesprijsver-

hoging - waarop zij reageerden.

Betekent dit, dat het dwaas is om - zoals een Frans blad gedaan heeft na de klasseegevechten in Ursus en Radom van vier jaar geleden - hun optreden te beschouwen als "het model voor een proletarische revolutie in een land met een staatskapitalistische economie en een bolsjewistisch regiem"? Integendeel. Wij hebben herhaaldelijk betoogd, dat een proletarische revolutie iets geheel anders is dan wat men zich doorgaans, niet in de laatste plaats in "linkse" kringen, daaronder voorstelt. Geen *politieke* beweging, die zich de omverwerping van een bepaald regiem ten doel stelt, maar een *sociale*, waarbij de onderdrukte klasse voor haar stoffelijke belangen in het krijt treedt; een beweging die allesbehalve een ideologisch karakter draagt en bovendien één, waarbij de aanvankelijke doeleinden en eisen in de loop van de strijd en als een direkt gevolg van de strijd zelf, voor andere eisen en andere doeleinden plaats maken. Wat de proletarische revolutie kenmerkt is, dat daarbij de massa's zelf handelend optreden op een wijze die voor hen de enig mogelijke is en waarin zij zich bovenal van ander soort revoluties onderscheidt is 't ontbreken van de een of andere organisatie die er op uit is om, via de proletarische massa's, de macht te veroveren. Machtsverovering kenmerkt ook de arbeidersrevolutie. Zij is echter geenszins het doel ervan doch de uitkomst. Zodra arbeiders massaal, vastberaden en zelfverzekerd strijd voeren voor hun belangen, ontstaat er vroeg of laat een situatie waarin de vertegenwoordigers van de bestaande orde feitelijk geen gezag meer uitoefenen en dit gezag feitelijk is overgegaan in handen van de proletarische massa. Veelal wordt deze massa door een dergelijke situatie niet minder verrast dan de heersende klasse tegen welke zij zich heeft gekeerd. Van de omstandigheden zal het afhangen wat of er dan verder geschiedt, of de massa's terugschrikken voor de plotseling aan hen geboden mogelijkheden, dan wel een stap verder gaan op de weg die zij reeds hebben afgelegd.

Al deze elementen heeft men bij de jongste klasseworsteling in Polen kunnen waarnemen. Niet voor niets schreef W.L. Brugsma in de "Haagse Post" van 23 augustus j.l. - d.w.z. nog vóór de laatste ontwikkelingen bekend waren - dat er in Polen een situatie zou kunnen groeien, waarin arbeidersraden in de industriesteden de feitelijke macht van de regering zouden kunnen overnemen. De ontwikkeling in Polen was een dergelijke situatie al verbazend dicht genaderd. In 't gebied van de Baltische havens oefende de regering al praktisch geen gezag meer uit. Niet *zij* werd er gehoorzaamd, maar het centrale stakingskommittee. In dat gebied konden door de stakers bezette werven en fabrieken slechts door die buitenstaanders worden betreden, die beschikten over door het stakingskommittee gewaarmerkte papieren, papieren die voorzien waren van stempels, die het stakingskommittee had laten vervaardigen en het symbool vormden van de door het kommittee uitgeoefende macht. De uiteindelijke bereidheid van de regering om met dat kommittee te gaan praten betekende de erkenning van een feit, dat eenvoudig niet langer genegeerd kon worden.

Om al deze redenen beschouwen wij zowel de jongste klassenstrijd in Polen als die welke er enkele malen aan voorafging, niet slechts als het model van een proletarische revolutie in een bolsjewistisch land, maar als een model van de proletarische revolutie *in het algemeen*.

Een reden temeer om de strijd in Polen als zodanig te karakteriseren is hierin gelegen dat hij zich telkens weer op andere wijze blijkt te ontwikkelen dan de klassieke omwentelingen van de burgerij, welke met veel

geestdrift op de barrikaden begonnen en eindigden met de installatie van een nieuwe regering en/of een nationale vergadering of parlement. Arbeidersrevoluties worden niet geboren uit geestdrift voor (politieke) idealen maar uit nood en niet de straat is hun geboorteplaats, maar het bedrijf. In arbeidersrevoluties ontbreekt het uiteraard niet aan (soms zeer indrukwekkende) betogingen, maar niettemin zijn de staking en de bedrijfsbezetting de typische wapenen van de arbeidersklasse.

Vanzelfsprekend: ook in arbeidersrevoluties ontbreekt het niet aan botsingen met de gewapende macht van de bestaande orde. Bijvoorbeeld wanneer tot het uiterste getergde massa's hun woede koelen op haar kantoren of wanneer leger en politie een einde willen maken aan bedrijfsbezettingen.

In Polen heeft men in 1970 en in 1976 zowel van het een als van het ander de voorbeelden kunnen zien. Bij het jongste konflikt hebben beide partijen zich vooralsnog angstvallig van ieder gewelddadig optreden onthouden. Maar de stakende arbeiders van de "Lenin"-fabriek in Gdansk hebben er wel rekening mee gehouden. Ze waren echter zó vastberaden en verbitterd, dat ze te kennen gaven, dat het eventuele vooruitzicht ervan hen niet tot toegeven kon brengen. "Men kan", verklaarde één van de bezetters, "wel het vuur op ons openen, maar dat verandert niets aan onze eisen." De fiere uitspraak vormde een bewijs van hun verbittering, een verbittering die te verklaren valt uit heel de Poolse levenssituatie.

Hierboven zeiden we, dat de arbeiders, wanneer ze eenmaal in beweging zijn gekomen, hun doeleinden voortdurend wijzigen en telkens andere eisen stellen. Men heeft het in 1953 in Oost-Duitsland kunnen zien, eveneens in 1956 in Hongarije. De afgelopen zomer was het in Polen al precies eender. We behoeven hier niet alle wijzigingen te signaleren. Iedereen weet, dat het om een afschaffing van de prijsverhogingen is begonnen en met de roep om vrije vakverenigingen eindigde.

Maar getuigt een dergelijke eis, getuigen ook zaken als de vele portretten van de (uit Polen afkomstige) paus en het zingen van het Poolse volkslied, er dan niet van, dat de arbeiders van alles misschien in hun hoofd hadden, behalve de omverwerping van het regime?

Hierop antwoorden wij, dat de geestdrift voor kardinaal Mindzenty tijdens de Hongaarse opstand niets aan het proletarische karakter daarvan gewijzigd heeft, zomin als nationale symbolen in juni 1953 iets hebben afgedaan aan het proletarisch karakter van de Oost-Duitse opstand. En bovendien: het gaat er niet om wat de Poolse arbeiders in hun hoofd hebben of hadden, het gaat er om wat hun strijd werkelijk betekent. Op die betekenis komen wij in een volgend artikel nog nader terug.

=====

AAN DE LEZERS

Het uitgeven van een maandblad als "Daad en Gedachte" kost veel geld. Niet alleen papier, stencils en inkt is zeer duur, ook de portokosten zijn erg hoog. Daarbij komt, dat we af en toe ook nieuwe machines moeten aanschaffen. Dat daar hoge bedragen mee gemoeid zijn, behoeft geen betoog. Het is dan ook noodzakelijk, dat elke lezer ons zoveel als mogelijk is financieel steunt. Alleen op die manier kunnen we blijven draaien.

VAN LENINIST TOT VOLKSTRIJBUN

Uit de verslagen over de stakingen in Polen blijkt steeds weer, dat het steevast als "dissidenten-comité" aangeduide *Comité voor Sociale Zelfverdediging "KOR"* (KSS "KOR") een belangrijke functie vervult in de berichtgeving over de strijd. Telefoon- en telexverbindingen met het stakingscentrum in Gdańsk zijn verbroken, pers, radio en tv staan onder regeringskontrole. Sinds de prijsverhogingen van vlees en worst op 1 juli, heeft het KOR communiqués verspreid over de stakingen die door de officiële media werden verzwegen: de stakingen voor hoger loon in de tractorfabriek *URSUS* bij Warschau en in een groot autotoeleveringsbedrijf in Tczew. Het KOR geeft ook commentaar op de gebeurtenissen en adviezen aan de arbeiders hoe ze moeten handelen. Volgens het KOR zijn economische en politieke hervormingen nodig in Polen. Het KOR riep de arbeiders op "zich in de bedrijven te organiseren, op democratische wijze onafhankelijke arbeidersvertegenwoordigers te kiezen die de eisen in naam van het personeel naar voren brengen, besprekingen voeren met de verschillende instanties en op een verantwoorde en vastbesloten manier leiding geven aan het personeel."

Dit keer steken de stakers geen gebouwen van de partij of de vakbond in brand zoals in 1970, of blokkeren ze een internationale spoorlijn zoals in 1976. Ze blijven over het algemeen binnen hun bedrijven en vormen daar eigen stakingscomités. Of de oproep van het KOR daaraan heeft bijgedragen, doet er niet zo veel toe, wel kan men konkluderen dat het KOR uitdrukt wat de stakers doen. Dit geeft het KOR aanzien bij de stakers, maar de staat van dienst van het KOR is langer dan dat. De arbeiders van de Leninwerf in Gdańsk, die eerst buiten de staking bleven, kwamen op 14 augustus in actie toen de directie opnieuw probeerde kraandrijfster Anna Walentynowicz te ontslaan. Zij maakt samen met o.a. Lech Walesa deel uit van het initiatiefcomité tot de vorming van Vrije Vakbonden aan de Oostzeekust. Dit comité voert sinds een jaar acties en geniet ruime steun onder de arbeiders; hun orgaan is het KOR-blad *Robotnik Wybrzeża*, uitgegeven door de historicus Bogdan Borusewicz uit Sopot. Dit blad verspreidde in oktober '79 onder de werf arbeiders vlugbladen tegen de invoering van een nieuw loonsysteem. In november '79 riep het KOR op tot een herdenkingsdemonstratie n.a.v. de gebeurtenissen van 1970-71. Ondanks de arrestatie van zo'n 200 bekende activisten en pesterijen van de politie herdachten toch tussen de vier- en vijftigduizend mensen de gedode arbeiders bij de poort van de werf. De politie had een aantal werf arbeiders vóór de demonstratie moeten vrijlaten nadat er op de werf met staking was gedreigd. In januari van dit jaar probeerde men de organisatoren opnieuw te pakken. Bij de fabriek *Elektromontaż* in Gdańsk dreigden 20 arbeiders te worden ontslagen. Met steun van een groot deel van het personeel werd een commissie van vijf arbeiders ingesteld (onder wie Lech Walesa, die ook in '70 lid van het stakingscomité was), die eiste dat ieder voorgenomen ontslag aan een gekozen arbeiderscomité moest worden voorgelegd; ontslag mocht alleen worden verleend als eerst gelijkwaardig ander werk was gevonden. De actie eindigde door een garantie van de directie dat alle ontslagenen een goede baan zouden krijgen. Ook probeerde men Anna Wa-

lentynowicz over te plaatsen naar werk buiten de fabriek (ontslag kon in haar geval juridisch niet), maar de arbeiders van haar afdeling gingen hier-tegen prompt in staking. Het werk werd hervat, toen de directie beloofde haar op de werf te houden.

Deze voorvallen geven aan hoezeer het KOR, dat toch in sterke mate een beweging van intellectuelen is, erin is geslaagd aanzien onder de arbeiders te verwerven en nauwe kontakten met hen op te bouwen. Om nu de positie van het KOR in de huidige stakingsbeweging te begrijpen moeten we kort een schets geven van zijn ontstaan. Het KOR (Comité ter Verdediging van de Arbeiders) werd opgericht in september 1976 ter verdediging van de arbeiders die na de bloedig onderdrukte stakingen in Ursus en Radom in juni '76 terecht moesten staan of op een andere manier werden vervolgd. Met dat doel werd geld ingezameld voor de gezinnen van gedode of gevangen stakers, juridische bijstand gegeven en een klandestien informatie-bulletin uitgebracht, dat later het aanzijn zou geven aan Robotnik, het voornaamste (illegaal gedrukte) blad van het KOR. De oprichting van het KOR markeerde een wending in het optreden van de links-oppositionele intellectuelenbeweging in Polen. In de plaats van een nog grotendeels in orthodox-marxistische termen vervatte kritiek van de Poolse "socialistische" maatschappij kwam nu een overwegend praktische gerichtheid op de concrete behoeften van arbeiders en boeren. Intellectuelen van de generatie van 1956 (zoals de bekende schrijver Jerzy Andrzejewski en de wetenschappelijk medewerker Jacek Kuroń en van de generatie van 1968 (zoals de chemicus Mirosław Chojecki en de historicus Adam Michnik) gingen zich in het KOR inspannen niet voor de emancipatie van een klasse, maar voor de directe noden van arbeiders die wegens staking de gevangenis indraaiden. Kort daarvoor, eind 1975, hadden zij scherp geprotesteerd tegen een nieuwe ontwerp-grondwet, die verklaarde dat Polen "voor eeuwig" met de Sovjet-Unie verbonden zou zijn; in deze actie was een belangrijke toenadering tot stand gekomen met de katholieke kerk. Bij de veertien oprichters van het KOR was ook een geestelijke.

Maar al was dan nu de kerk in het spel, met een bekering had deze wending van de oppositionele intelligentsia naar de praktische problemen van de arbeiders weinig te maken. Veeleer was het zo, dat de arbeiders met hun "onpolitieke" akties van 1970 en 1976 de crisis van het heersende systeem in Polen aanmerkelijk hadden verscherpt, en dat de oppositionele intelligentsia aan dat feit moeilijk kon voorbijgaan. Mensen als Jacek Kuroń hadden daarbij hun konklusies uit het verleden -of beter: uit *hun* verleden- getrokken. De "dooi" en de voorzichtige destalinisering van na 1953 hadden weliswaar veel Poolse intellectuelen in de ban van de liberalisering gebracht, maar er was de arbeidersopstand bij de ZIS (nu Cegielski-fabriek) in Poznań voor nodig geweest om hen tot het scheppen van een georganiseerd politiek alternatief te bewegen. En dat alternatief, dat gedacht was als een "waarlijk revolutionaire" kommunistische partij die aan de heerschappij van "het apparaat" een eind zou maken, werd vervolgens, de nek omgedraaid door dezelfde Gomulka die de beweging van '56 aan de macht had gebracht. Wel bracht dit "Oktober-links" nog een programma voort in de vorm van het bekende Revolutionair-Socialistische Manifest van Jacek Kuroń en Karol Modzelewski (1965), maar politieke gevolgen had dit niet meer, behalve dan voor de schrijvers zelf, die uit de partij werden gezet en achter de tralies verdwenen. Van een "anti-bureaukratische revolutie" door in arbeidersraden

georganiseerde arbeiders was in deze jaren geen spoor te bekennen, al was dat waarschijnlijk om een andere reden dan dat de door Kuroń en Modzelewski noodzakelijk geachte "graad van ideologische en organisatorische voorbereiding" ontbrak.

In feite bestond er in de jaren tussen 1956 en 1976 een aanzienlijke kloof tussen de Poolse arbeiders en de linkse intelligentsia. De eisen voor een "socialistische democratie", die werden gesteld tijdens de studentenrevolte van maart-april 1968, vonden onder de arbeiders geen bijval - in feite lieten veel arbeiders zich gebruiken door de richting-Moczar (nationalistisch-stalinistisch) binnen de partij door zich op bedrijfsvergaderingen in resoluties uit te spreken tegen de pretenties van de "bananenjeugd". Het verhaal gaat, dat bij de staking van de *Zeran*-autofabriek in Warschau in 1969 groepen stakers naar de universiteit trokken om daar de hulp van de studenten in te roepen; zij zouden daarbij spijt over hun afzijdigheid in 1968 hebben betuigd. Hoe dat ook zij, de studenten kwamen niet en de "aanstichters" van de staking werden gearresteerd. Ook bij de uitbarstingen aan de Oostzeekust van het volgende jaar was de linkse intelligentsia niet betrokken. Ze zetten haar alleen aan het denken: ondanks het ontbreken van stakingsrecht staakten de arbeiders, ondanks het ontbreken van ideologische en organisatorische voorbereiding brachten de arbeiders het systeem gevoelige slagen toe en vormden zij een macht op zichzelf.

De intellectuelen die vroeger "het proletariaat" fundamenteel tegenover "de bureaucratie" hadden gesteld, begonnen nu na te denken over begrippen als "zelfbeheer" en "sociale weerbaarheid": op basis van concrete belangen organiseerde "de maatschappij" zichzelf tegenover "de staat". In een interview met de *Internationale Spectator* van juli 1979 zei Jacek Kuroń: "De belangrijkste eis van de Poolse samenleving is zelfbeschikking. Als we de grootse strijd van 1956, 1970 en 1976 analyseren, dan ontdekken we dat naast hun concrete materiële eisen, die men niet mag bagatelliseren, de leus van zelfbeschikking een buitengewoon zwaar gewicht in de schaal legde. Ik meen dat deze eis in dit land vanaf het laagste niveau, d.w.z. vóór eigen, onafhankelijke vakbonden, tot het nationale geheel, d.w.z. vóór een politiek onafhankelijke staat, een fundamentele rol speelt. Dit verlangen is er steeds geweest. Wij staan met onze activiteiten in een nationale traditie en zijn nitt de eerste intellectuelen die proberen rond deze leus programma's ten behoeve van de samenleving te ontwikkelen." En zelforganisatie kwam er: op de golf van een nieuwe stakingsbeweging in Polen eind 1978 werden, vaak op initiatief van met het KOR verbonden arbeiders (uit de traditie van de PPS, de oude Socialistische Partij) op vele plaatsen Vrije Vakbonden gesticht. Zij blijken een belangrijke rol te spelen in de huidige strijd. Jacek Kuroń schreef vorig jaar, dat het organiseren van de Poolse maatschappij in onafhankelijke bewegingen, zoals vrije vakbonden, studenten-solidariteitscomités en boeren-zelfverdedigingscomités, de enige weg was om de verlangens van de oppositie en van het volk te verwezenlijken. "Tegelijkertijd is het een middel om een explosie te beperken. (...) Ons gezag is veel groter dan onze organisatorische mogelijkheden, en we zullen alleen een explosie kunnen voorkomen als we met gebruik van dat gezag patronen van activiteit uitzetten die door iedereen kunnen worden gevolgd, ongeacht onze eigen organisatorische mogelijkheden." Het ziet ernaar uit dat dit tot nu toe ook is gebeurd.

MAATSCHAPPELIJKE ONTWIKKELING

EN TECHNIEK

III

Door de verduidelijking van mijn zienswijze in het tweede artikel ben ik reeds in het algemeen ingegaan op de tegenwerpingen, geuit door de redactie van "Daad en Gedachte" (mei 1980) in het eerste artikel.

Nu wil ik, naar vermogen, gedetailleerd ingaan op de afzonderlijke punten van kritiek van D. & G.

Daar is eerst het punt van de ontwikkeling van het werktuig in een primitieve samenleving. D & G stelt, dat die ontwikkeling altijd een maatschappelijke ontwikkeling tot voorwaarde heeft. Er is een axioma dat zegt, dat de mens een sociaal wezen is. Als men b.v. een pasgeboren baby vergelijkt met een pasgeboren jong van de meeste dieren, springt het verschil in afhankelijkheid ten opzichte van de ouders of andere ouderen duidelijk in het oog. Een kalf loopt al enkele uren na zijn geboorte in de wei rond, een mensenkind doet zijn stuntelige stappen pas na een jaar. Deze overweging lijkt heel sterk voor de stelling van D. & G. te pleiten. Toch leeft menige primitieve jager individueel. Zie de eskimo. Van stammen en stamhoofden is geen sprake, wel van familie-eenheden onder leiding van een vader, grootvader of oudste broer. Toch tonen zij een buitengewoon vernuft in het overleven. Zie hun wapens en jachtmethoden, hun kleding en vervoermiddelen, hun sneeuwhutten (iglo's). De materialen hiervoor zijn behalve wat drijfhout, voornamelijk van dierlijke oorsprong (beenderen, ivoor, huiden).

Dat het sociale zijn per definitie geen voorwaarde is voor maatschappelijke en technische vooruitgang, blijkt uit het volgende:

Bekend is, dat vele diersoorten een grotere sociale gebondenheid aan de dag leggen dan de mens. Zie b.v. de wolf. Waarom daar geen maatschappelijke ontwikkeling als bij de mens? Door zijn beschikking over enkel aangegroeide organen (zie mijn tweede artikel).

Het tweede punt betreft het boekje van Gisele Bock "De andere arbeidersbeweging in de U.S.A.", dat D. & G. als bewijsstuk ter tafel brengt. Tot mijn spijt moet ik bekennen, dat ik dat boekje niet ken. Maar ik wil wel aannemen, dat ook deze tendens aanwezig is, n.l. dat technische vernieuwing een regelrechte reactie is op het verzet van de werkenden tegen hun uitbuiting, zoals D. & G. stelt. Ik zou korthedshalve kunnen verwijzen naar mijn tweede artikel, waarin ik een algemeen antwoord heb gegeven op de vraag welke van de twee nu oorzaak is: de techniek of de maatschappelijke ontwikkeling. Ik neem echter aan, dat Gisele Bock voor haar zienswijze steekhoudende argumenten in haar boekje te berde brengt. Dat de door haar en D. & G. genoemde *tendens* aanwezig is, lijkt mij ontwijfelbaar, maar het is niet de hoofdtendens. Historisch gezien is de hoofdtendens sterker en wordt nog steeds sterker. Dat heeft verschillende oorzaken.

Ten eerste is daar het toegenomen aantal uitvindingen en technische verbeteringen. Onder invloed van de ontwikkeling van de natuurwetenschappen sedert het einde van de 17e eeuw, waardoor de techniek meer en meer op wetenschappelijke basis ging berusten, werden er tal van uitvindingen gedaan. Toch moeten we aan die wetenschappelijke basis geen absolute waarde

hechten. In tegenspraak tot de beweringen van diverse door dr. ir. E. Schuurman in zijn boek 1) *genoemde experts*, die de indruk moeten vestigen, dat alle uitvindingen op basis van de wetenschap zijn gedaan, verwijs ik naar het boek van C. Susskind 2): "Bijna alle technische verbeteringen in zowel de winning van metalen uit hun ertsen als de verwerking ervan tot halfprodukten die tot aan deze periode (einde 19e eeuw - Zijlicht) tot stand zijn gekomen, staan op naam van mensen uit de praktijk. Van wetenschappelijke scholing was nauwelijks sprake."

Pas in de 20e eeuw ontwikkelde zich "een grootscheepse doelgerichte toepassing van wetenschappelijke vindingen voor industriële doeleinden" en verschenen "hele bedrijfstakken op basis van nieuwe fundamentele ontdekkingen" 3).

Ten tweede is onder invloed van de onder punt 1 genoemde ontwikkelingen en verschijnselen een situatie ontstaan, waarin "het samengaan van het wetenschappelijk onderzoek en de technische inventie de moderne techniek tot grote bloei heeft gebracht, zo zelfs, dat de wetenschap nu ook door 'a technical state of mind' 4) wrdrt beheerst."

Een uiting van de technocratie is volgens F.G. Jünger, Duits literator, dat niet alleen de natuurwetenschappen, maar b.v. ook de sociologie, de statistiek, de psychologie, de medicijnen ondergeschikt worden gemaakt aan de technische kollektiviteit.

"Een sprekend voorbeeld van deze machtsverschuiving is, dat wij de wetenschapper nu als funktionaris in de instellingen en Laboratoria van de industrie vinden, waar zijn weten technisch produktief wordt gemaakt. De wetenschappelijke disciplines worden hulpdisciplines van de techniek" 5). De techniek is de universiteit binnengedrongen. "..... de universiteit wordt tot Hogere Technische School en dient daarmede de technische vooruitgang" 5). De techniek heeft door dit verval der universiteit tot technisch instrument ongekende mogelijkheden gekregen; haar planetarische macht is enorm vergroot, op alles zet zij haar stempel. Jünger merkt de toenemende technocratie op in de uniforme technische produkten, in de technische dynamiek als mechanische beweging ('Mobilmachung'), in de sportbeoefening, in de muziek, in het feest en in de vrije tijd" 6).

Ten derde is de techniek een dynamische techniek.

"Deze dynamiek laat niets onaangetaast. Al het oude verdwijnt. En deze dynamiek werkt door in de hele kultuur. Zij maakt de indruk dat de mens de techniek niet in de hand heeft, maar van de tech-

1) "Techniek en Toekomst".

2) "Techniek en Samenleving". (Oorspronkelijke titel "Understanding Technology") blz. 36.

3) Idem blz. 37.

4) Vert.: technische geestesgesteldheid. Citaat uit Schuurman: "Techniek en Toekomst", blz. 138.

5) Idem. Door mij vertaald citaat - Zijlicht.

6) Idem, samen met noot 5, blz. 72/3.

nische ontwikkeling het slachtoffer wordt. Bovendien dreigt de techniek uit te groeien naar een technische kollektiviteit, die geen ruimte schijnt te laten voor menselijke persoonlijkheid. De mens wordt in en door de techniek tot een functie." 7).

Ten vierde: In de computertechniek blijkt in toenemende mate, dat er meer mogelijkheden zijn dan in de praktijk gerealiseerd behoeven te worden. De realisering gaat *hier vooraf* aan de nieuwe technische ideeën. De menselijke fantasie is niet in staat alle mogelijkheden van de computer uit te buiten.

Voor verdere contrastwerking in het beeld is het wellicht nuttig om kennis te nemen van de denkbeelden van de franse jurist en socioloog J. Ellul, waarvan E. Schuurman een exposé geeft 8).

"Ellul noemt de volgende karakteristieken van de techniek: de rationaliteit, de kunstmatigheid, het automatisme van de technische ontwikkeling, de zelfversterking, 't monisme en het universalisme. Deze karakteristieken drukken tezamen uit, dat de techniek een onafhankelijk organisme is geworden, dat alles aan zich ondergeschikt maakt. De mens heeft er geen invloed meer op, maar is eraan onderworpen als aan een blinde kracht." (Blz. 160).

en:

"De ontwikkeling van de moderne techniek mag dan wel van dien aard zijn dat de individuele mens er steeds minder invloed op heeft, maar dat schakelt hem niet uit, hij treedt echter nu in samenwerking met anderen op. Deze situatie kan enorme schaduwzijden hebben. De menselijke gemeenschap kan de macht en het vermogen ontbreken om de toegenomen verantwoordelijkheid te dragen. De individuele mens heeft dan de mogelijkheid zijn verantwoordelijkheid over te dragen op een onpersoonlijke groep, een kollektiviteit of op een autonome organisatie." (Blz. 161).

en:

"Enerzijds ziet Ellul de dreigende gevaren van de techniek, maar anderzijds gelooft hij ook dat de logika van de techniek als vanzelf deze gevaren zal oplossen. De techniek kent volgens hem een orde, die er intrinsiek naar streeft alle gevaren met de techniek weer op te heffen. De prijs die daarvoor betaald moet worden, is de hoge prijs van de vrijheid van de mens, zegt Ellul. Het monisme van de techniek is voor Ellul een vanzelfsprekendheid. De mens zou geen doelen meer voor de techniek kunnen stellen, zij gaat haar eigen weg." (Blz. 162).

en:

"Alle door Ellul genoemde karakteristieken vinden hun eenheid in de autonomie van wat hij techniek noemt. De dynamische technische ontwikkeling, waarvan de individuele mens nauwelijks meer

7) Idem, blz. 83.

8) "Techniek en Toekomst".

een zelfstandige bijdrage kan leveren, de invloed van de wetenschap op die ontwikkeling, waardoor zij een universele macht is gaan worden, zowel geografisch als kwalitatief, de zelfstandige werking van de technische operatoren als een betrekkelijke autonomie, kunnen de mens inderdaad het gevoel geven *volstrekt* (kursief van Schuurman) afhankelijk te zijn geworden van de techniek als een autonome macht. Voor Ellul is het echter niet het gevoel, maar werkelijkheid. 'Hoe meer de technische handelingen in de maatschappij vermeerderen, hoe meer menselijke autonomie en initiatief verminderen.' (vert. Zijlicht). De techniek groeit de mens boven het hoofd. Hij kan niet meer zeggen of de techniek een goede of een verkeerde, een rechtvaardige of een onrechtvaardige ontwikkeling meebrengt. De mens is niet meer bij machte nog 'doelen' voor de techniek te stellen. 'Er heeft zich een accumulatie van middelen gevormd, dat het primaat over de doelen heeft gevestigd' (vert. Zijlicht).

Voor zover de materiële techniek de mens problemen stelt, worden deze problemen met de 'human techniques' opgelost, zodat de mens weer het gevoel krijgt heer van de techniek te zijn, zegt Ellul. Ondertussen convergeren al deze technieken en maken zij de mens volledig afhankelijk van *de* (kursief - Schuurman) techniek als de eenheid van de verschillende verschijningsvormen; '..... het menselijk wezen wordt volledig onbekwaam om aan de technische ordening der dingen te ontsnappen' (vert. - Zijlicht). Dat betreft zijn werk, zijn vrije tijd en zijn relaties met andere mensen. De echte gemeenschap verdwijnt en er komt een kunstmatige voor in de plaats. De mens is als massamens volledig geïntegreerd en in de greep van de techniek. Elk menselijk initiatief wordt in de kiem gesmoord. 'De mens is als een vlieg in een fles. Zijn pogingen tot cultuur, vrijheid en creativiteit zijn louter posten geworden in de kartoteek van de techniek' (vert. - Zijlicht). Kortom, Ellul meent dat deze autonome techniek een volledig onpersoonlijk diktatorschap zal brengen. De techniek tracht de mens onder de invloed van de 'human techniques' nog wel het gevoel te geven vrij te zijn, maar hij is het niet. De mens meent nog wel als mens tegenover de techniek te staan, maar hij is ondertussen tot een technisch objekt gereduceerd. Vrijheid en verantwoordelijkheid zijn slechts schijn. De ware aard van die schijn blijft verborgen door de invloed die van de moderne mythen, zoals die van de democratie en van de vooruitgang, uitgaat. Wie daar echter doorheen ziet, zal erkennen dat de autonome techniek een universeel concentratiekamp brengt en een blinde kracht voor de toekomst is." (blz. 163/4).

Hoewel Ellul hier en daar van blinde *kracht* spreekt, overheerst toch zijn nadruk op een autonome *macht*, die de techniek zou zijn. Dit past ook wel in zijn christelijke levensbeschouwing, die al van oudsher eschatologische groeperingen onder haar aanhangers telde. Deze lieden zien het einde van de wereld naderen. Vroeger was het een vulkaanuitbarsting, een grote droogte, een zware overstroming of een ander hevig natuurverschijnsel. Toch schetst Ellul een goed beeld van het onbehagen, dat de techniek bij de mens teweeg brengt. Een merkwaardig citaat van Ellul brengt Schuurman

op blz. 141:

"Het kapitalisme mag dan deze ontwikkeling nog enigszins kunnen remmen, uiteindelijk zal het de nederlaag lijden en krijgt Marx op dit punt gelijk, ... 'het is het automatisme van de techniek, met haar eis, dat alles op één lijn met haar wordt gesteld, dat het kapitalisme in gevaar brengt en zijn uiteindelijke verdwijning aankondigt' (vert. - Zijlicht). Dat betekent dat de techniek alles zo efficiënt mogelijk onder haar bereik zal brengen."

Ellul houdt dus vast aan een overwinning van de techniek. Voor wat er dan komt, is hij blijkbaar bevreesd, want dat is het einde van het kapitalisme. Wij zouden zeggen: So what? tenzij hij het kapitalisme ziet als tegengesteld aan het bolsjewisme en dan is het natuurlijk de duivel met Beëlzebub uitdrijven...

Eén ding staat vast: J. Ellul, van wie ik nogal wat geciteerd heb, hoeft niet overtuigd te worden van het *primaat* van de techniek (zie citaat hierboven van blz. 163) over de maatschappelijke ontwikkeling. Hopelijk sluit dit meteen het antwoord op de vraag aan het eind van D. & G.'s reactie in het maartnummer 1980.

Ik wil overigens mijn waardering uitspreken over de wijze, waarop de redactie van D. & G. aan het slot van haar reactie ingaat op mijn zienswijze. De door haar genoemde overwegingen voor de mensheid om zich op andere planeten te vestigen, waren mij wel bekend. Aan de orde was echter *niet* de vraag welke noodzaak de mensheid dwingt. Dat is in de eerste plaats een maatschappelijke noodzaak. Maar wat is de *oorzaak*, dat de mens zich op andere planeten zou *kunnen* vestigen? Anders gevraagd: wat geeft de mogelijkheden om zich op andere planeten te vestigen? De techniek, de technische ontwikkeling.

Wat wel beklemtoond moet worden is, dat zowat alle *moeilijkheden* met de technische ontwikkeling voortspruiten uit het feit, dat wij in een *kapitalistische* maatschappij leven, dat het beschikkingsrecht op en de beslissingsmacht over de produktiemiddelen *niet* in handen is van de producenten, maar dat zich nog altijd een kleine groep bevoorrechten, kapitaalbezitters en kapitaalbeheerders e.d. zich tussen de producenten en de produktiemiddelen plaatst. Dat feit wordt niet door de in Schuurmans boek behandelde auteurs gekend of erkend. Ook niet door Georg Klaus, hoogleraar in de "marxistische" filosofie aan de universiteit van Oost-Berlijn, die van mening is dat:

"...cybernetische machines... gevolgen zullen hebben voor de arbeidende mens, voor de produktieverhoudingen en voor de maatschappij. Deze maatschappij zal noodzakelijk een communistische maatschappij moeten zijn of worden, omdat pas dan de vruchten van de technische ontwikkeling volledig tot hun recht kunnen komen en niet het tegendeel zullen veroorzaken van wat zij werkelijk inhouden. Klaus ziet in de mogelijkheden van de cybernetica een bevestiging van de wetten van het dialektisch materialisme. De arbeiders zullen vrij worden, de klassen zullen worden opgeheven." (blz. 279).

Wat Klaus onder kommunisme verstaat, wordt in volgende bladzijden van

"Techniek en Toekomst" duidelijk. Over de vrijheid van het individu in de komende maatschappij merkt Klaus op:

"Het doel dat nagestreefd wordt, is een voortdurende optimalisering van de menselijke mogelijkheden op basis van de ontwikkeling van de techniek. De cybernetische machines staan ten dienste van de planning. Het maatschappelijk systeem zal steeds meer en steeds beter met behulp van de computer worden gesimuleerd. Dat maatschappelijk systeem is een multistabiel systeem, dat uit ultrastabiele ondersystemen bestaat. Het geheel optimaliseert zich zodanig dat de verschillende ondersystemen, waaronder de individuen, een maximaal mogelijke vrijheid bezitten bij elke stand van de produktiemiddelen. De deelsystemen zijn van het grote systeem afhankelijk, maar in die afhankelijkheid vrij. 'In een multistabiel systeem is de partiële vrijheid der ondersystemen der individuen etc. niet alleen mogelijk, maar ook onvermijdelijk noodzakelijk; want alleen als de ultrastabiele ondersystemen van het multistabiele systeem *zelfstandig* (kursief - Schuurman of Klaus) hun bijdrage tot aanpassing en hogere ontwikkeling leveren, d.w.z. slechts wanneer zij zich als individuen resp. ondersystemen ontwikkelen kunnen, is een optimale werkzaamheid van het totaalsysteem mogelijk' (vert. - Zijlicht). Deze cybernetische regeermachine, die het gehele maatschappelijk proces beheerst, vertegenwoordigt, zegt Klaus, een democratisch centralisme, waarin het maatschappelijk bewustzijn het bewustzijn van individuen regelt, die elk op hun beurt de technische ontwikkeling zodanig bevorderen, dat dreigende gevaren worden voorkomen en de mens steeds meer in zijn vrijheid zal vooruitgaan, omdat de techniek vooruitgaat." (blz. 313).

Het is duidelijk, dat Klaus, als bolsjewist, de maatschappij alleen kan zien als een van bovenaf geleid systeem, ondanks toespelingen op 'partiële vrijheid' en 'het leveren van zelfstandige bijdrage'. In plaats van dat de techniek de mens zal dienen, wordt de mens aan de techniek ondergeschikt gemaakt.

Wat Marx in zijn analyse van de kapitalistische maatschappij als kenschetsing van een situatie bedoelde, wordt door de bolsjewisten tot leidend, tot systeem.

Als Marx in 't eerste boek van "Het Kapitaal", hoofdstuk C.1. het arbeidsproces (meesterlijk) beschrijft, doet hij dat op basis van de historische ontwikkeling van het arbeidsproces. De bolsjewisten distilleren hieruit het arbeidsethos. Het wezen van de mens is voor hen: arbeid. Waarom? Omdat geleverde arbeid toename van macht betekent. En in een door de staatsmachinerie geleide maatschappij betekent dat toename van macht van de staatsmachinerie, d.w.z. van de apparatsjisk e.d.

In haar tegenkritiek wordt door de redactie van D. & G. ook nog gereageerd op de wijze, waarop ik de begrippen hanteer. In een volgend artikel hoop ik op deze zeker niet eenvoudige materie in te gaan.

Zijlicht

=====